

ТАЛАБАЛАР МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМИНИ ТАШКИЛ ЭТИШДА МАЪРУЗА ТИНГЛАШНИНГ АҲАМИЯТИ

Мусаев Ашурали Шамсиддинович,
Янги аср университети ўқитувчиси

Аннотация. Маколада талабаларнинг мустақил таълим олиш фаоллигини ошириш муаммолар ва уларнинг самарали ечимлари хусусида мулоҳазалар келтирилган.

Калит сузлар: мустақил ўқув фаоллик, ижодий тайёргарлик, таълим жараёни, изланувчан, талаба.

Таълим жараёнида мустақил ишни фаоллаштириш - янги таълим мақсадларига эришишда унинг ролини сезиларли даражада ошириш, унга муаммоли хусусият бериш, субъектларни умумий ва касбий компетенцияларни ўзлаштириш воситаси сифатида қарашга ундашдир.

Талабаларнинг мустақил таълимини ташкил этиш, уларнинг мустақил билим олиш фаоллигини ошириш уларнинг ижобий ўқув мотивациясини ривожлантириш учун когнитив фаолият мазмуни, шакллари, усуллари, усулларини такомиллаштиришни ўз ичига олган мақсадли талабанинг ўқитувчи билан биргаликдаги фаолияти сифатида қаралади.

Талабаларнинг мустақил ишини фаоллаштириш усулларига қуйидагилар қиради:

- мустақил ишлаш учун таклиф қилинган ўқув материални ўзлаштириш зарурлигини тушунтириш;

- таҳлил ва интроспекцияни малакали ўтказиш, ўз фаолиятини ўз-ўзини баҳолаш имконини берадиган рефлексив фаолиятнинг техникаси ва технологияларини муҳокама қилиш ва намойиш қилиш;

- муаммоли таълим элементларидан фойдаланиш;

- фаол таълим усулларини қўллаш: амалий ишлар, ижодий мунозаралар, жуфтлик ва гуруҳ ишлари, ақлий ҳужум, ролли ва ишбилармонлик ўйинлари ва бошқалар;

- тизимли мантикий схемалар, видео кетма-кетликлар, мултимедиа тақдимотлари ва бошқалардан тизимли фойдаланиш;

- назарий материаллар (асосий қоидалар), ўқув вазифалари ва уларни амалга ошириш бўйича услубий тавсияларни ўз ичига олган талабаларнинг мустақил ишлари учун ўқув қўлланмаларини ишлаб чиқиш;

- талабага ҳар хил турдаги ўқув фаолияти (тадқиқот, лойиҳа, рефлекс) ва мустақил иш турларини (иншо, тўлик курс ишини, битирув малакавий ишини ёзиш) мақсади ва хусусиятларини тушунтирувчи фанлараро дарсликларни ишлаб чиқиш;

- мустақил ишларнинг бажарилишини тизимли назорат қилиш.

Талабаларнинг мустақил таълим олишида ўқув мотивациясини шакллантириш айниқса муҳимдир, бу уларнинг бажарилган ишнинг фойдалилигини тушунишида намоён бўлади. Бинобарин, талабани психологик жиҳатдан билишга йўналтириш, унга нафақат касбий тайёргарлик, балки шахсни ҳар томонлама камол топтириш учун бажарилаётган ишнинг аҳамиятини очиб бериш зарур.

Талабаларнинг мустақил фаолияти учун мотивация:

- талаба шахсининг яхлит шаклланиши маҳсулидир;

- фикрлаш жараёнларининг боришига умумий рағбатлантирувчи таъсир кўрсатади, уларнинг интеллектуал фаоллиги манбаига айланади;

- талабанинг ижодий кучларини когнитив муаммоларни излаш ва ечишга сафарбар этади, билим сифати, унинг чуқурлиги ва самарадорлиги, кенлиги ва тизимлилигига ижобий таъсир кўрсатади;

- талабанинг ўз-ўзини тарбиялашга интилишини ривожлантиришнинг энг муҳим ички шартидир; - диагностик аҳамиятга эга, яъни талаба шахсининг кўплаб муҳим фазилатлари - унинг қатъияти, онглилиги, меҳнатсеварлиги, когнитив қизиқишларининг кенглиги ва барқарорлигининг ривожланишининг кўрсаткичи бўлиб хизмат қилади.

Талабаларнинг мустақил иши учун мотивацияни аниқлайдиган ягона динамик тизимни ташкил этувчи мотивлар гуруҳлари:

1) фуқаролик бурчи, ижтимоий масъулият, шахсий обрў;

2) билиш жараёнлари, билимларни эгаллаш, янги нарсаларни очиш, ўз имкониятлари ва қобилиятларини рўёбга чиқариш.

Келгуси касбий фаолият истикболлари туфайли энг самарали узоқ муддатли мотивация. Кучли узоқ муддатли мотивация бўлмаса, яқинни излаш керак. Бунинг сабаби бўлиши мумкин: - ўқув материалининг қизиқарли тақдимоти, ўқитувчининг маҳорати, унинг шахсий фазилатлари; - талабаларнинг ижодий фаолиятда (илмий, услубий ишлар ва бошқалар) иштироки, дарсларнинг ўйин шакллари, фан олимпиадаларини ташкил этиш ва бошқалар; - ўқитишнинг барча шакллари индивидуаллаштириш ва билимларни назорат қилиш; - билимларни назорат қилишнинг рағбатлантирувчи шакллари: жамланган баҳолар ва рейтинглар, тестлар, ностандарт имтиҳон тартиблари ва бошқалар; - ўқув ва ижодий фаолиятда муваффақиятларни рағбатлантириш: стипендиялар ва дипломнинг махсус шакли, бонуслар, хорижий амалиёт, стажировкалар, магистратура дастурлари, аспирантура ва бошқалар.

Талабаларнинг мустақил таълим олишида маърузаларни онлайн ҳолатда, видеодарс кўринишида тинглаши кенг тарқалган усуллардан биридир.

Маърузаларни талабага етказишда тақдимотлардан фойдаланиш самаралидир.

Тақдимот ишонтириш ва ишончни қозониш воситаси, шунингдек, умумий мавзу билан бирлаштирилган ва умумий файлда сақланадиган слайдлар тўпламидир. Слайд - бу умумий экранда ягона композиция сифатида тақдим этиладиган турли объектларни ўз ичига олган нисбатан автоном ахборот тузилмаси.

Мартин Сайкснинг таъкидлашича, тақдимотлар ишонтириш, тарбиялаш ва ҳисобга олиш учун ишлатилади.

Тақдимот мазмунини тушуниш учун талабалар биров ҳаракат қилишлари керак, чунки ихтиёрсиз диққат ихтиёрийликка айланади ва диққатнинг интенсивлиги ёдлаш жараёнига таъсир қилади.

Таълим жараёнида тақдимотлардан фойдаланиш қуйидагиларга ёрдам беради:

- ўқув материалининг визуал тақдимоти;

- ўқувчиларнинг билим фаоллигини фаоллаштириш ва билимларни тизимлаштириш орқали ўқув материални самарали ўзлаштириш;

- ўрганилаётган фанга қизиқишни ошириш;

- ўқувчиларнинг ҳис-туйғулари ва ҳис-туйғуларини ўз-ўзини ифода этиш ва жалб қилиш;

- фикрлашни ривожлантириш (таҳлил, синтез, таққослаш, умумлаштириш);

- ахборотни қайта ишлаш кўникмаларини ривожлантириш;

- талабаларда ахборот маданиятини шакллантириш;

- ўз-ўзини назорат қилиш ва ўзини ўзи баҳолаш кўникмаларини шакллантириш;

- компьютер графикаси, мултимедиа технологиясидан фойдаланиш орқали эстетик тарбия;

- индивидуал ва жамоавий ўқув ва когнитив фаолиятда ахборот технологияларидан фойдаланиш тажрибасини тўплаш;

- ўқувчиларнинг қидирув фаолиятининг намоён бўлиши ва ривожланиши.

Тақдимот хусусиятлари:

- рағбатлантирувчи: тақдимот слайдларининг мазмуни муаммоли вазиятларни яратишга ёрдам беради, улар манбага айланади.

талабалар учун «когнитив таранглик» ва когнитив рағбатлантириш;

- информатсион: ўқитувчига узатиш, талаба эса - муҳим таълим маълумотларини олиш имконини беради;

- тасвирий: визуал-мажозий фикрлаш турига эга бўлган талабалар учун айниқса муҳим бўлган кўриниш принтсипига риоя қилишни таъминлайди;

- фаолиятга йўналтириш ва фаолиятни ташкил этиш: тақдимот рамкаларининг кетма-кетлиги ўқувчилар фаолиятининг тўлиқ ва тўлиқ бўлмаган йўналтирувчи асосларини ифодалаш мумкин;

- фикр-мулоҳазаларни тақдим этиш: тақдимот слайдлари топшириқларни бажариш мезонларини, жавоб стандартларини, маданий ва тарихий аналогларни ифодалаш мумкин.

Мақсад бўйича тақдимотларни таснифлаш:

- Ўқув тақдимотлари. Улар асосан таълим соҳасида қўлланилади: янги материални тақдим этишда, ўқувчиларнинг билимларини назорат қилишда, ўқув материални мустақил равишда ишлаб чиқишда ва бошқа ўқув вазиятларда.

- Тадқиқот. Мақсад - илмий ютуқларни тақдим этиш.

- Портфолио. Шахсий ютуқлар рўйхатини ўз ичига олган муаллифлик тақдимотлари. Тақдимот слайдлари турли дипломлар, сертификатлар ва бошқаларни тақдим этади.

Материални тақдим этиш усули бўйича тақдимотларни таснифлаш:

1. Чизиқли тақдимотлар. Техник жиҳатдан бундай тақдимотлар оддий кўринади - слайдлар сарлавҳадан тортиб то охиргисигача кетма-кет бир-бирини алмаштиради. Бундай тақдимотларнинг афзалликлари шундан иборатки, ривоят мантиқини қуриш ва материални тингловчиларга этказиш осон. Бундай тақдимотларнинг асосий камчилиги улар олдиндан белгилаб қўйилганлиги, материални тақдим этиш кетма-кетлигини ўзгартира олмаслиқдир.

2. Интерактив тақдимотлар. Тақдимот материали талабалар томонидан мустақил ўрганиш учун мўлжалланган. Интерактив тақдимот бундай таълимни визуал ва кизиқарли қилади. Чизиқли бўлмаган тақдимот маълум бир мавзунини ўрганиш учун тайёрланади ва техник жиҳатдан қуйидагича кўринади: сарлавҳали слайддан кейин мазмун жадвали мавжуд бўлиб, унинг элементлари мавзунинг маълум кичик бўлимларига гиперҳаволалардир; Бундай тақдимот одатда ўз-ўзини бажариш учун вазифаларни ўз ичига олади (одатда тестлар қўлланилади) ва тўғри ёки нотўғри жавоблардан кейин фикр билдирилади.

Талабалар томонидан маъруза тингланаётганда асосий маълумотларни қайт қилиб бориш зарур ҳисобланади. Бунинг икки хил усули мавжуд - тўғридан-тўғри ва билвосита. Тўғридан-тўғри қайд қилиш - бу тақдим этилган маълумотларнинг моҳиятини қисқартирилган шаклда қайд этиш.

Билвосита эслатма ёзиш бутун матнни охиригача тинглагандан сўнг (афзалроқ қайта ўқилгандан), матннинг умумий маъноси ва унинг ички мазмун-мантиқий муносабатлари тушунилгандан кейин бошланади.

Табиийки, мазмуннинг мантиқий кетма-кетлигини матнни охиригача ўқиб, мазмунини бир бутун сифатида англаётгандан кейингина тушуниш мумкин. Бундай иш билан, ҳар бир жойда сиз учун муҳимлиги, бошқа парчанинг мазмуни билан аниқ нима тўсиб қўйиши ва нимани умуман ташлаб юбориш мумкинлиги аниқ бўлади. Табиийки, бундай эслатмалар билан матнни тақдим этиш тартибининг бузилишини барча турдаги эслатмалар, ўзаро ҳаволалар ва тушунтиришлар билан қоплаш керак бўлади.

Аммо бунинг ҳеч қандай ёмон жойи йўқ, чунки бу мавзунинг ички муносабатларини тўлиқ камраб оладиган ўзаро ҳаволалар. Агар маъруза бошланишидан олдин ўқитувчи маъруза конспектини талабаларга (планшет, асосий тушунчалар кўринишидаги қискача хулоса, алгоритмлар ва бошқалар) тарқатса, маърузада билвосита қайд қилиш ҳам қўлланилиши мумкин.

Адабиётларни кўриб чиқиш. Абстрактлаштириш умуман тегишли ишнинг (ҳужжат, нашр) мазмунини эмас, балки фақат янги, қимматли ва фойдали мазмунни (илм-фан, билимларни ошириш) акс эттиради, аниқлайди.

Маъруза мустақил иш тури бўлиб, ўқув ва синфдан ташқари машғулотларда қўлланилади, тадқиқотчилик кўникмаларини шакллантиришга ёрдам беради, билим қизиқишларини кенгайтиради, амалий фикрлашга ўргатади. Берилган мавзу бўйича ҳисобот ёзишда талаба режа тузиши, асосий манбаларни танлаши керак. Манбалар билан ишлашда олинган маълумотларни тизимлаштириш, хулосалар ва умумлаштириш фаолиятини ташкил қилиш муҳим. А

Хулоса ўрнида таъкидлаш жоизки, талабаларнинг мустақил таълим олиш фаолиятини ташкил қилишда маъруза тинглаши ўзининг самарали натижасини беради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Маъмуров Б. Б. Основные требования к качеству высшего педагогического образования. «Науки об образовании». <https://cyberleninka.ru/article/n/osnovnyie-trebovaniya-k-kachestvu-vysshego-pedagogicheskogo-obrazovaniya>

3. ББ Маъмуров. МЕТОДЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=SqSdKDAAAAAJ&citation_for_view=SqSdKDAAAAAJ:YsMSG_Lbcyi4C

3. ББ Маъмуров. Аксиологический подход в подготовке будущих педагогов к проектированию учебного процесса. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=SqSdKDAAAAAJ&citation_for_view=SqSdKDAAAAAJ:W7OEmFMu1HYC